

CHERCHELIT ȘI SINONIMELE LUI ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE

MOTS EMPLOYÉS DANS L'AIRESUD DU DACO-ROUMAIN POUR
DÉSIGNER LA NOTION «LÉGÈREMENT IVRE; GRIS»

(Résumé)

Grâce au dictionnaire des patois du sud de la daco-roumain, nous avons pu dresser une liste représentative des nombreux mots ayant le sens «gris, légèrement ivre», suivie d'une classification de ceux-ci du point de vue formel (structure morphématique des mots), étymologique (origine des mots) et sémantique (typologie des transferts métaphoriques qui sont le plus souvent à l'origine de l'emploi des mots en question au sens qui nous intéresse).

Les mots appartenant à ce champ sémantique sont surtout des participes parfaits (la griserie étant conçue comme un état résultatif) et beaucoup plus rarement des dérivés à l'aide de certains suffixes, parmi lesquels *-ui* et *-iu* sont les plus spécifiques. Ils ont résulté d'un large éventail d'associations métaphoriques, qu'on peut pourtant réduire à trois invariables sémantiques: déviation de comportement, insuffisance physique et abus de boissons alcooliques. L'élément qui domine dans tous les types formels, aussi bien que dans tous les types sémantiques, est l'élément hérité (mots d'origine latine, mais qui n'atteignent le sens «gris» que dans des associations contextuelles et qui ne peuvent pas l'avoir absolument); ce qui est spécifique pour ce champ sémantique est cependant le rôle représentatif (par le degré de spécialisation sémantique, aussi bien que par la productivité du mot chef «(bonne) humeur», dont tous les dérivées adjectivaux ont exclusivement le sens «gris») de l'élément turc – ce qui est un indice, parmi beaucoup d'autres, de l'emploi ironique et dépréciatif que les emprunts turcs sont enclins à atteindre en roumain.

Mots-clés: légèrement ivre, classification, associations métaphoriques.

Articolul de față își propune o analiză a unei neobișnuit de bogate serii sinonimice, prin care este acoperită, în graiurile dacoromâne sudice, noțiunea

„cherchelit; (ușor) amețit de băutură”. Cuvintele folosite, în sensul lor propriu sau, cel mai adesea, în sens figurat pentru desemnarea acestei stări vor fi descrise sub aspectul lexico-semantic și clasificate etimologic. Inventarul lor (selectiv, dar reprezentativ; lista lor completă ar depăși limitele acestei prezentări) a putut fi alcătuit grație *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice* (DGS), coordonat de Maria Marin, și procedurii extrem de riguroase de relaționare a fiecărei intrări lexicale cu toate celelalte unități lexicale din corpul dicționarului, care prezintă trăsături de sens comune. Am putut excerpta astfel nu mai puțin de 30 de cuvinte-titlu, printre care: *abțiguît, așionát, amorțit* 1°, *căláu*¹ 5°, *cărăúii* 1°, *cărcăliu, chefelít, împuns, machiu, mărădăgít, tivilichiu, vâjâit*.

Analiza pe care o întreprindem pe acest câmp lexico-semantic urmărește, pe lângă cele două aspecte deja menționate, viabilitatea și răspândirea termenilor, precum și tipurile de asociere metaforică prin care se explică întrebuițarea celor mai mulți într-un sens figurat, pentru desemnarea stării „amețit de băutură”; vor fi puse astfel în lumină, pe lângă faptele de ordin lingvistic, unele particularități socio-antropologice.

1. Inventarul. Aspecte formale

Lista completă a termenilor folosiți în graiurile dacoromâne sudice – alcătuită, cum am precizat deja, grație sistemului relaționării sinonimice din DGS – ne permite să procedăm la o primă grupare a lor după criterii formale, ținând seama de caracteristici de structură lexicală extrem de ușor perceptibile.

1.1. Forme participiale. Cele mai multe forme din inventarul nostru sunt adjective provenite din participii și stau în relație evidentă cu un verb, exprimând o stare rezultativă: *abțiguit, așionat, amorțit, atins, chefelit, chefit, chefuit, dogorit, împuns, împușcat, incurcat, îndârjit, înfierbântat, întărâtat, mărădăgit, mustit, picat, prins, tălmăcit, trușcheat, vâjâit*. Trebuie însă remarcat că, dincolo de asemănarea structurală a cuvintelor care o compun, această serie este extrem de eclectică atât sub aspectul etimologic (incluzând cuvinte din toate clasele etimologice care participă la configurarea câmpului lexical „cherchelit”), cât și sub cel semantic (în sensul că termenii care o alcătuiesc ilustrează toate tipurile de transferuri semantice – v. *infra*, sub **3**. – prin care se ajunge la sensul ‘amețit de băutură’).

1.2. Forme derivate cu sufixe adjectivale

1.2.1. Derivate în -iu. În structura morfematică a câtorva unități din inventarul nostru este recunoscutibil sufixul *-iu* < lat. *-iuus*: *cărcăliu, trășcăliu*.

Finala *-iu*, asociabilă cu sufixul moștenit *-iu*, apare și în formele *cărjaliu* și *tivichiliu*, care sunt rezultatul adaptării (prin încadrarea fonetică în tipul derivativ în *-iu*, foarte productiv în română) a unor turcisme terminate în *i/i* accentuat¹: *kirçali* (în sensul propriu: ‘hoț; soldat prădător; haiduc’, cu care

¹ Pentru „intersecția” sufixului moștenit *-iu* cu rezultatul încadrării împrumuturilor turcești în *-i* (-i) accentuat, v. și Popescu-Marin 2007: 151.

apare și în atestările cele mai vechi din română, la începutul secolului al XIX-lea) și *tevekkeli* ‘fără rost; de pomană’. Trebuie precizat că, în cazul acestui din urmă cuvânt, este mai plauzibil să se pornească de la forma cu finală consonantică (și cu valoare adjectivală) *tevekkel* ‘nesocotit, nechibzuit; cu inima ușoară’; cu evoluție semantică specific românească spre ‘vesel, plin de viață’; Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*)¹, decât de la *tevekkeli*, cum dau în general dicționarele românești, și să avem de-a face cu o derivare reală în *-iu*, nu cu o adaptare a finalei turcești *-i* (accentuat)². În cazul lui *machiu* etimologia este mult mai nesigură: dacă se acceptă proveniența din verbul argotic *mahi* ‘a se îmbăta’, avem de-a face cu o derivare în *-iy*; iar dacă se acceptă ca etimon țig. *makhiv*, este vorba de o adaptare a finalei după sufixul *-iy*. După cum se vede din aceste detalii, indiferent dacă este vorba de o derivare reală sau de o simplă asemănare fonetică, sufixul moștenit *-iy* joacă un rol incontestabil în modelarea acestor forme adjectivale; este de remarcat și faptul că, deși sufixul este moștenit, formele care ne interesează aici sunt create exclusiv pe baze împrumutate, între care predomină cele de origine turcă; *cărcăliu* este o variantă a lui *chercheliu*, provenit la rândul lui din participiul *cherchelit* prin substituirea sufixului participial cu *-iu*; pentru originea foarte probabil turcă a verbului *chercheli* v. DELR, s.v.

Trebuie încadrat în această serie, pe baza oscilației vocalice *i/i*, specifice diftongului descendent în *-u* în poziție sufixală, și adjectivul *călâu* (pentru care DGS consemnează, de altfel, o variantă *căliu*, atestată inclusiv pentru sensul ‘cherchelit’). Individualizarea lui *călâu* în interiorul acestei serii rezultă nu numai din aspectul fonetic, ci și din cel etimologic, fiind vorba, în ciuda nesiguranței identificării etimonului, de un cuvânt moștenit: deși nu este o formă primară, ci una rezultată din substituirea finalei originare prin *-âu*, *călâu* este raportat în DELR la *călin* < **calīnus* sau **calēnus* (soluție originară; alte soluții etimologice – **căldâi* ← *cald* + *âi*, cf. *lălâi*, *molâu* CDER 1333; lat. **calāneus* < *calēre* ‘a fi cald’, cu *-l-* păstrat datorită lui *-n-* din silaba următoare Pușcariu 1923: 661, ca și derivarea din gr. *καλλαίνοσ* ‘albastru turcoaz’, lat.

¹ Toate formele dacoromâne atestate în Muntenia, de la începutul secolului al XIX-lea (preluate de Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010 după Suciș 2006: 86-87) au finala *-iu*; în schimb, forma arom. *tivikél* adj. ‘naiv; nebun’ pe care aceiași autori o citează după Papahagi 1974: 1184, este dată s. v. *tevekkeli* și explicată de Papahagi însuși prin *tévekkéli* [sic]. Cuvântul turcesc *tevekkel(i)*, de origine arabă, este absent din celelalte limbi sud-est-europene, cu excepția albanezei, unde *teveqel* are sensul ‘prostănac’ – mai apropiat, deci, de sensul din aromână, ceea ce arată că evoluția semantică a cuvântului turcesc a urmat la nord de Dunăre o cale diferită de cea de la sud.

² Atât pentru etimologia termenilor, cât și pentru descrierea anumitor termeni, doresc să mulțumesc colegilor de la Sectorul de Etimologie, în special Danei-Mihaela Zamfir, care mi-au pus la dispoziție versiunea electronică a volumului al II-lea din DELR, aflat încă sub tipar la vremea redactării acestui articol.

callainus ‘verde pal’, cu metateza *i-n* > *n-i* sub influența derivatelor în *-aneus* – G. Giuglea 1923: 618 – sunt respinse în DELR).

1.2.2. Derivate în -u_i. Seria sinonimică pe care am ales-o include un singur adjectiv cu această finală, și anume *cărăui*. După toate aparențele, *cărăui* are la origine un derivat adjectival regresiv de la verbul onomatopeic *cheuni* (sensul ‘a se îmbăta’ al lui *cheuni* fiind interpretat ca rezultat al specializării sensului originar onomatopeic *cheuni* ‘a da chiote’), *cheaun*, care a trecut prin transformările *cheaur* > **cherăui* > *cărăui*; aceasta este soluția originală adoptată în DELR, care susține modificarea fonetică a silabei inițiale *che-* > *că-* prin exemplul similar *cărcăliu* < *chercheliu* (v. 1.2.1.). Explicațiile prin a) *cărui* < lat. dun. **caroniu* < gr. *καρωαν* (sic! de fapt, forma este *καρωαν*, -ου^τ ντοή, part. prez. al lui *καρωαν* ‘a cădea într-un somn profund, a amorți’) Diculescu, *Die Gepiden*: 207; SCLR, s.v. *chearaud* și b) *cărui* < lat. **cānuleus* (< *cānus*) ‘gri’, cf. fr. *gris* ‘gri; beat’ PEW 300 (evoluție semantică neplauzibilă; pentru franceză, TLF presupune influența cuvântului *grisaille* ‘ceață’, în starea de amețelă lucrurile fiind văzute ca prin ceață) sunt respinse în DELR, după care cităm toate celelalte soluții etimologice.

1.2.3. Derivate în -av. Sufixul de origine slavă *-av* apare numai în structura morfematică a doi termeni din lista noastră, *chirnav* 2° și *trândav* 3°. Ambele derivate sunt create pe baze (vechi) slave: *chirnav* provine, după toate aparențele, din *chiláv* ‘infirm, neputincios; bolnav’ (derivat în românește de la *chilă* < v. sl. *кѣлаа* ‘hernie, infirmitate’, mai puțin probabil reflexul unui derivat neatestat în slavă, **кѣлаавѣ*), cu radicalul modificat fonetic sub influența lui *bolnav* (cf. DELR, s.v. *chilă*³). În ceea ce-l privește pe *trândav* – care are în comun cu *chirnav* și predominanța în graiurile sudice a sensului primar ‘bolnăvicios’¹, sensul ‘amețit de băutură’ fiind indicat în DGS ca rar, în

¹ Sensul ‘bolnav’, etimologic, este sensul cu care *trândav* apare în cele mai vechi atestări în limba română, din care cea dintâi pare a fi cea din CT 152^r: 6–7: Și iată un om avea *de apă trândav era naintea Lui* (= Luca XIV, 2: *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum*; ocurența sintagmei *de apă trândav* după verbul *a avea* pare să indice valoarea substantivală, nu adjectivală, a lui *trândav* (*‘boală de apă’*, nu ‘bolnav de apă’); s-ar putea însă ca prezența lui *a avea* să se explice, așa cum se întâmplă în multe traduceri vechi românești, prin contaminarea a două soluții de traducere, „avea boală de apă (= hidropizie)” și „era bolnav de apă (= hidropic)”. Baza adjectivului *trândav*, *trând*, astăzi inexistentă în româna literară, apare de altfel, tot pentru echivalarea denumirii unei boli fără corespondent românesc la acea dată, în cele mai vechi traduceri românești ale Faptelor Apostolilor, în *Cod. Br. (Fu tatăl lu Popie de focure și de alu apei trându a zăcea ținutu* 258: 10–13) și în CV (unde relația corectă între cele două elemente ale grupului nominal este răsturnată: *Fu tatăl lu Pople de miață și de apa trândului* langedu 49^r: 1 de jos – 49^r: 2 = FA XXVIII, 8: *contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum iacere*). Textul slav intercalat în versiunea bilingvă din *Cod. Br.* conține și el cuvântul vechi slav *тръдѣ* (pentru care glosarea lui Miklosich pare să indice o folosire nespecializată, pentru

cazul amândurora –, legătura etimologică cu v. s. **тpждѣ** (glosat de Miklosich LPSGL „morbus quidam”) este evidentă, dar forma ca atare este relaționată de cele mai multe dicționare românești cu forme în *-av* din limbile slave moderne, în special cu sb. *truntav*.

1.2.4. Derivate în *-(el)nic*. Singurul derivat de acest tip este *chefelnic*, care pare mai degrabă creat prin derivare cu sufixul adjectival *-nic* de la verbul *chefeli* ‘a (se) îmbăta’ (cf. și DELR, s.v. *chef*), deși derivarea prin *-elnic* direct de la *chef* nu poate fi categoric respinsă.

1.3. Forme adjectivale „primare” (fără afixe derivative). Două adjective de pe lista noastră au o structură lexicală simplă: *ceacâr*¹ 4° și *matul* – dintre care cel dintâi este un turcism atestat de timpuriu în Țările Române, care a păstrat sensul etimologic ‘albastru-cenușiu’ (despre ochi), dar a dezvoltat un sens secundar larg răspândit în limbile balcanice (sensul ‘sașiu’ este prezent, după Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *çakır*, și în albaneză și neogreacă), la care se adaugă sensuri specifice, atestate izolat în graiurile dacoromâne sudice, printre care și acela de ‘amețit de băutură’ (limitat, după DGS, la Oltenia). Celălalt este legat evident de verbul *a se matoli* ‘a se ameți de băutură’, înregistrat și el în DGS, și, la fel ca verbul la care se raportează, are în graiurile sudice o răspândire care pare să individualizeze Dobrogea. Este neîndoielnic că *matul* este o variantă a termenului argotic *matol* < țig. *mato* CDER, s.v., de la care derivă *matoli*; spre deosebire de majoritatea adjectivelor raportabile la verbe (v. 1.1.), relația dintre *matul* și *matoli* este de întâietate a adjectivului.

1.4. Locuțiuni adjectivale. Am reținut printre lexicalizările noțiunii ‘amețit de băutură’ locuțiunile *cu curaj* și *în pârgă*, legate de sensurile speciale cu care sunt întrebuințate cuvintele respective în graiurile sudice. Cuvântul vechi slav **пpъга**, glosat de Miklosich „novella tritici grana”, a căpătat în română sensul mai general ‘primele roade ale pământului’ (pe care îl consemnează și Miklosich: „rum. **пpъга** primitiae”), iar în graiurile sudice desemnează nu numai ‘primul rod la vița-de-vie’, ci și ‘primul must care se scurge la tescuit’ DGS, s.v. *pârgă*. Locuțiunea *în pârgă* ‘amețit de băutură’ pare a fi o abordare glumeață a acestui sens special, după cum glumeață este și exploatarea sensului ‘voie bună, veselie’ al lui *curaj* (care apare în graiurile sudice, în varianta fonetică specifică *coraj*, și cu un sens apropiat de al etimonului francez) în locuțiunea pe care am menționat-o.

2. Familii lexicale în câmpul semantic „amețit de băutură”

Inventarul pe care l-am stabilit cuprinde, în cea mai mare parte, cuvinte nelegate lexical și etimologic între ele. O excepție notabilă o constituie bogata familie a cuvântului *chef*, de la care sunt formate nu mai puțin de patru adjective

echivalarea a diferite nume de boli din originalul grecesc, *ὑδροπικὸς* Luca XIV, 2, respectiv *δυσεντερία*. FA XXVIII, 8): **у́гнет и водим тpждом** *Țelati ūdr Țimŋ*.

pentru redarea unui sens în principiu invariabil: *chefelit*, *chefelnic*, *chefit* și *chefuit*. Cuvântul turcesc *kef*, variantă a lui *keyif*, are în turcă o multitudine de nuanțe semantice, de la ‘stare bună, sănătate’, la ‘bună dispoziție, veselie; încântare’ și ‘dispoziție, capriciu’, incluzând-o și pe aceea de ‘beție ușoară’ (Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *keyif*) și este foarte bine reprezentat în limbile balcanice, dar se pare că cea mai mare productivitate o are în română, unde sensul ‘beție ușoară’ este fără analog în limbile vecine.

3. Tipuri de transferuri semantice

Examenul trăsăturilor semantice comune, pe baza cărora se pot circumscrie, în cadrul câmpului semantic de care ne ocupăm, câteva *subclase*, bazate pe un mecanism asociativ identic în selecția cuvântului reprezentativ, arată că se pot identifica trei invariante semantice în diversitatea puțin obișnuită a posibilităților de a desemna starea de beție ușoară.

3.1. Deviere psihică și comportamentală

3.1.1. „Veselie”. Alături de bogata familie a lui *chef*, trebuie grupate în seria adjectivelor la care s-a ajuns la sensul ‘ușor beat’ pornindu-se de la acela de ‘veselie’ adjectivul *cărăui* – care, așa cum s-a văzut sub 1.2.2., este legat etimologic de verbul onomatopeic *cheuni* ‘a scoate strigăte (de veselie)’, – ca și locuțiunea *cu curaj*, în care împrumutul francez capătă în graiurile sudice un sens specific (v. 1.4.).

3.1.2. „Nonșalanță”. Asocierea între absența concentrării serioase asupra realității și ceea ce se numește „light intoxication” a determinat transferul semantic extrem de original de la sensul pe care îl are în turcă *tevekkel(i)* la sensul românesc al lui *tivichiliu* (v. 1.2.1.). Se pare că o verigă între cele două sensuri a fost sensul „exuberanță” (cf. Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*, unde se menționează, după Emil Suci (2010), sensul ‘elegant’ pe care împrumutul turcesc îl dobândise în Țările Române în secolul al XIX-lea) – foarte înrudit, de altfel, cu ‘veselie’, v. 3.1.1.

3.1.3. „Iritabilitate”. O serie bine reprezentată în câmpul lexico-semantic discutat este constituită din adjectivele participiale ale unor verbe care exprimă o surescitare (eventual cu nuanțe ușor agresive), selectate în virtutea unui mecanism de substituție metonimică („efect pentru cauză” = „iritabilitate” pentru „ebrietate superficială”). Substituția metonimică se produce selectând nu numai cuvinte în care sensul „iritabil; irascibil” este primar, ci și cuvinte în care acest sens este la rândul său rezultatul unei asocieri.

3.1.3.1. Sensul „iritabil” este **primar** în cazul lui *întărâtat*.

3.1.3.2. Sensul „iritabil” **secundar** – rezultat el însuși dintr-o asociere între un stimul fizic exterior și starea de irascibilitate – poate fi acoperit prin cuvinte care exprimă în sens propriu o agresiune exterioară sau prin cuvinte în care se ajunge la acest sens printr-o specializare contextuală.

3.1.3.2.1. În cazul participiilor *împuns* și *împușcat*, stimulul exterior este foarte clar denotat – mai accentuat și mai „violent” în cazul celui de-al doilea,

care, fiind un denominativ, se asociază implicit cu obiectul care provoacă reacția.

3.1.3.2.2. Participiile *înfierbântat* și *dogorit* exprimă irascibilitatea prin asociere cu o senzație termică; deosebirea constă în faptul că, în timp ce *înfierbântat* se folosește relativ frecvent cu sensul ‘surescitat; irascibil’, atragerea lui *dogorit* (sinonim al lui *înfierbântat* în sensul lui propriu) în sinonimia cu ‘cherchelit’ este originală.

3.1.3.2.3. În cazul lui *atins* și *prins* avem de-a face cu specializări extreme ale unor cuvinte cu un sens general; sensul ‘cherchelit’ este în acest caz nerecuperabil în afara contextului.

3.1.3.2.4. Dacă ținem seama de sensul pe care l-a dobândit în română, prin generalizare, turcismul *cârjaliu* (de la ‘soldat prădător’ la ‘om viteaz, fără teamă și fără rușine, care nu ține socoteală de nimic; tâlhar’ DA, s.v.), acest cuvânt trebuie considerat o ilustrare a particularizării trăsăturii ‘iritabilitate’ prin ‘violență’; pe de altă parte, asemănarea dintre resemantizarea dialectală a lui *curaj* ca ‘veselie (excesivă)’ (v. **3.1.1.**) și tranziția plauzibilă ‘soldat’ > ‘viteaz’ ... > ‘cherchelit’ îl așază pe *cârjaliu* într-o poziție intermediară între invariantele **3.1.1.** și **3.1.3.**

3.2. Insuficiență fizică

3.2.1. Afectarea facultăților motorii („amorțeala”). Pierderea capacității de coordonare a mișcărilor, specifică stării a cărei lexicalizare o urmărim, se exprimă prin mai multe tipuri de asocieri între noțiuni: *afionat*, *amorțit*, *călâi*, *încurcat*, *vâjâit*.

3.2.1.1. Termenul propriu din această serie este evident *amorțit* și prin el se desemnează beția ușoară ca o stare în care corpul se mișcă cu greutate și încetineală.

3.2.1.2. Un transfer semantic extrem de original se produce în cazul derivării de la *afion*. tc *afyon* < arab *afyūn* (< v. gr. *όπιον*) s-a răspândit din turcă în aproape toate limbile balcanice, „întorcându-se” în neo-greacă, de multe ori cu sensul botanic ‘mac (Papaver)’, desemnând o substanță cu proprietăți halucinogene. Originalitatea graiurilor muntenești în întrebuintarea împrumutului *afion* constă atât în semantismul special (‘anestezic’, respectiv ‘anesteziat’ pentru derivatul verbal; DGS, s.v.), cât și în asocierea dintre ‘anestezie’ și ‘beție ușoară’.

3.2.1.3. Prin *încurcat* și *vâjâit*, beția este văzută ca o tulburare, mai generală în cazul celui dintâi, dar ‘specializată’ ca o confuzie a percepțiilor auditive în cazul celui de-al doilea.

3.2.1.3.4. O poziție oarecum intermediară între ‘amorțeală’ și ‘boală’ (v. **3.2.2.**) o ocupă *călâi*, în care tranziția s-a făcut de la sensul propriu ‘călduț’ la acela de ‘moale, lipsit de vigoare’ (prin generalizarea trăsăturii [insuficiență termică] la [insuficiență] și apoi prin respecializarea ei ca [insuficiență motorie]), interpretabil deopotrivă ca ‘amorțit’ și ‘bolnăvicios’.

3.2.2. „Boală”. În câmpul lexical aflat în discuție sunt prezente eufemismele (utilizate uneori ironic) *chirnav* și *trândav*, prin care starea de ebrietate este desemnată ca o stare maladivă, asocierea părând dublu motivată: „incapacitate fizică”, dar și „anormalitate în reacțiile față de lumea exterioară”.

3.2.3. Defecte fizice. Împrumutul turcesc *ceacâr* – un alt eufemism ironic – ocupă o poziție periferică în acest câmp lexico-semantic. În cazul lui *ceacâr* s-a pornit de la sensul secundar ‘sașiu’, defectul fizic al necoordonării globilor oculari fiind asociat cu privirea rătăcită a omului afectat de băutură.

3.3. Abuz de băuturi cu conținut de alcool. Cele mai glumețe cuvinte din seria de care ne-am ocupat sunt derivatele de la substantive care denumesc diverse stadii în prepararea vinului. Este vorba de participiile *mustit* și *mărdăgit*, a căror conotație glumeată rezidă și în asocierea directă cu substantivele *must* și *marda* – de la care e mai plauzibil să fie derivate direct, după modelul adjectivelor participiale, decât prin faza unor derivate verbale (neavând nici sensul rezultativ pe care îl au cele mai multe adjective participiale, pe lângă faptul că verbul *a musti* aparține altei sfere semantice¹ decât cea de care ne ocupăm). După Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v., tc. *marda* ‘bunuri de calitate inferioară’ (cuvânt care pare să fie folosit depreciativ în legătură cu ceea ce se se dă ca zestre la nuntă) a fost resemantizat în moduri diferite în limbile balcanice: rom. *marda* ‘gunoi, reziduuri, scursură’; alb. *mardá* ‘păcăleală, înșelătorie’; neo-gr. *μαρδάς* vb. ‘a vinde un produs de proastă calitate la un preț mai mare decât valoarea lui’; specializarea lui *marda* cu sensul ‘drojdie rămasă pe fundul vasului după limpezirea vinului’ este, împreună cu alte specializări ale sensului ‘reziduuri, scursură’, proprie graiurilor dacoromâne sudice (DGS, s.v.). Trebuie privită ca înrudită semantic cu ideea de consum abuziv de must/drojdie de struguri locuțiunea *în pârgă*, în care referința la culesul viilor este extrem de transparentă.

3.4. Rămâne în afara posibilității de stabilire a mecanismului semantic al desemnării participiul *abfiguit*, în cazul căruia neclaritatea etimologică se asociază cu opacitatea semantică.

4. Concluzii

4.1. Dacă luăm în considerație etimologia termenilor prin care se exprimă noțiunea „cherchelit; (ușor) amețit de băutură” în graiurile dacoromâne sudice, constatăm că termenii moșteniți din latină, deși cel mai bine reprezentați numeric, sunt cel mai puțin specializați; în cazul lor, sensul ‘cherchelit’ nu poate fi decodat decât prin indicii contextuale.

¹ Deși posibilitatea unei resemantizări, prin alt tip de raportare la baza *must*, nu poate fi exclusă, graiurile în general dovedind o accentuată tendință spre resemantizarea cuvintelor prin exploatarea altor trăsături de sens decât cele pe care le au cuvintele respective în limba literară.

Evoluția semantică a cuvintelor moștenite urmează, în linii mari, două tipuri de dezvoltare expresivă, reprezentate de metaforizarea *iritabilității* și a *diminuării facultăților (psiho-)motorii*. Plasarea acestora într-o poziție superioară în inventarul termenilor cu sensul „cherchelit” pare să se înscrie în tendința structurală a limbii, potrivit căreia termenii vechi sunt susceptibili să dezvolte pletora semantică.

4.2. Pe locul al doilea se situează împrumuturile din turcă, unde specializarea atinge gradul cel mai înalt – dovadă și statutul de „etichetă” pentru acest câmp semantic al turcismului *cherchelit*. În schimb, cei mai mulți dintre termenii împrumutați din turcă par să aibă o configurație semantică relativ asemănătoare, având în comun sensul ‘bună dispoziție, veselie; încântare’.

4.3. Elementul de superstrat, deși slab reprezentat în câmpul semantic „cherchelit”, are în configurarea acestuia o poziție asemănătoare cu cea a elementului moștenit prin faptul că sensul pe care l-am urmărit este atins exclusiv prin asocieri semantice și condiționat de factori contextuali; slavonismele sunt reprezentate în invariantele **3.1.** (*dogorit, îndârjit, împușcat*), **3.2.** (*trândav, chilav*) și **3.3.** (*în pârgă*), adică în toate cele trei tipuri de situații în care este posibil de trasat calea între un sens etimologic și sensul care a constituit interesul cercetării noastre.

4.4. Termenii familiar-argotici (*machiu, matul*) sunt puțin numeroși, consecință a faptului că noțiunea „cherchelit” nu impune cu necesitate încifrarea semantică sau folosirea unui cuvânt prin care să se marcheze apartenența la o anumită categorie socială.

BIBLIOGRAFIE

- Girfanova-Lopašov-Suxačev, 2010, A. X. Гирфанова, Ю. А. Лопашов, Н. Л. Сухачев, Тюркизми в языках Юго-Восточной Европы, Санкт-Петербург.
- Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul Dialectului Aromân general și etimologic*, Ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord), Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Rodica Ocheșeanu, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Suciu, Emil, 2010, *Influența turcă asupra limbii române II. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

CDER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum, 2009.

- Cod. Br.: *Codicele Bratul* (1559–1560); fotocopie precedată de un studiu de C. Dimitriu, Iași, Casa editorială Demiurg, 2005.
- CT: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Brașov, 1560–1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești (1574)*, Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei, 1963.
- CV: *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DELR: *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, A–B, 2011; vol. II, partea I, Ca–Cizmă, 2015, București, Editura Academiei Române.
- DGS: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator Maria Marin, volumul I, 2009; volumul al II-lea, 2010; volumul al III-lea, 2011, București, Editura Academiei Române.
- DLR: *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei Române, 1965 ș.u.
- LPSGL: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1862–1865.
- TLF: *Trésor informatisé de la langue française* [versiune online: <http://atilf.atilf.fr/>].

Viviana-Monica FĂTU ILIE
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, București